

3. Нікольченко Ю. М. Факультет заочного навчання в структурі Маріупольського гуманітарного інституту // Ю. М. Нікольченко // Шляхи реформування заочної (дистанційної) вищої освіти. Всеукраїнська науково-методична конференція. Українська академія друкарства (м. Львів) 11–13 жовтня 2000 р. – Київ-Львів, 2000. – С. 39–40
4. Україна–Греція: історична спадщина та перспективи співробітництва // Збірник наукових праць міжнародної науково-практичної конференції в 2-х томах. – Маріуполь: МГІ, 1999. – Том 1. Частина 1 – 543 с., Частина 2 – 543 с.; Том 2 – 274 с.

ПРИВАТНА МЕДИЦИНА В МАРІУПОЛІ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

Новікова С.В.

Приватна медицина в Російській імперії у ХVІІІ – на початку ХХ ст. була найбільш розповсюдженою формою медичного обслуговування населення. Після низки реформ у ХVІІІ – на початку ХІХ ст. сформувалася державна медична служба, а у 60- і рр. ХІХ – на початку ХХ ст. були створені земська, міська та відомча медицина. Сучасного звичного для нас поняття «приватна медицина» у цей час не існувало, традиційно і в законодавстві, і у повсякденному житті вживалося поняття «приватна практика». Таку практику мали не лише приватні лікарі, а й ті, що працювали в державному секторі (головним чином – через низьку зарплатню).

В цілому ж лікарсько-санітарна справа в державі контролювалася Міністерством внутрішніх справ, до складу якого входили Медичний департамент, Департамент Казенних лікувальних закладів та Медична рада. Обов'язок контролювати медичну практику для запобігання «вреда, происходящего от врачевания, производимого людьми несведущими и непризнанными в России в звании медицинском» покладалася на Медичний департамент. Його головним завданням було «всемерно наблюдать, дабы лечение людей производимо было не иначе, как испытанными в том врачами, отвращая всякий вред, который от так называемых эмпириков и шарлатанов происходит может» [11]. Також з цією метою щороку Медичним департаментом щороку, починаючи з 1809 р. і до 1916 р., видавалися так звані календарі, які були загальними списками лікарів, «как состоящих на службе, так и вольнопрактикующих» [11]. Такі календарі надходили до всіх аптек держави і містили усі відомості про лікарів, які мали право виписувати рецепти.

Діяльність лікарів усіх гілок тогочасної медицини регламентувалася державним законодавством. Головним законодавчим актом у цій сфері був «Свод Учреждений и Уставов врачебных по гражданской части» (який частіше за все називали «Врачебный устав»). Існувало три редакції цього документу (1857 р., 1892 р. та 1905 р.). «Врачебный устав» був значним за обсягом, складався з 1866 статей з численними додатками. У ньому були вміщені правові норми, що регулювали різні аспекти діяльності лікарів та медичних установ, а саме: організацію лікарської та фармацевтичної діяльності, статут медичної поліції, статут про карантини та статут судової медицини. Низка статей «Врачебного устава» регламентувала порядок надання медичної допомоги та розмежовувала повноваження різних фахівців залежно від рівня освіти. У додатках, які конкретизували «Врачебный устав», були відображені ступені відповідальності, включаючи кримінальну, за різні види порушень у медичній діяльності. Одним з таких додатків був «Статут Лікувальних закладів», норми якого поступово впроваджувалися в дію, починаючи з 1905 р. [10; 12].

Проблема доступності медичної допомоги у цей період розглядалася виключно з позицій наявності лікувальних установ та лікарів. Незважаючи на зусилля уряду та органів місцевого самоврядування постійно існував гострий дефіцит лікарських кадрів. Лікарів ледве вистачало для забезпечення медичною допомогою міського населення, при цьому головним чином – заможних городян, оскільки приватні лікарські послуги коштували доволі дорого.

На європейському рівні лікарськими послугами було забезпечене населення лише столичних та великих міст.

У питаннях надання безкоштовної медичної допомоги малозабезпечені категорії населення мали підтримку з боку держави. Численні категорії хворих звільнялися від плати за лікування, що компенсувалося державою або місцевими органами самоврядування. Законодавством («Устав», ст. 550 – 552) були встановлені наступні розцінки для незаможних хворих:

« 1) доктор медицины за посещение в городе с прописанием рецепта да приемлет 30 коп., за посещение в городе без прописания рецепта 15 коп., за посещение за городом 60 коп., за словесный или письменный совет 1 руб. 50 коп.

2) Лекарь за посещение в городе с прописанием или без прописания рецепта да приемлет 15 коп., а за посещение за городом 30 коп. За словесный или письменный совет 90 коп.

3) За кровопускание полагается плата 7 и 1/2 коп., за выдернутие испорченного зуба 15 коп., за кровопускание рожками, за каждое по 3 коп., за припущение пиявиц, за каждое по 6 коп. За приложение пластыря шпанских мух 7 и 1/2 коп., за промывательное – 7 и 1/2 коп.

4) За операции, как-то, тазные, вынутие камня и подобные, количество платы не определяется, а предоставляется оное добровольному условию врачующего с болящим. Однако же напоминается врачам, что медицинское управление за непомерное требование платы не оставит их без взыскания по законам. Врач, подававший в тяжелых родах помощь, от малоимущих да приемлет вознаграждение за его труд 1 руб. 50 коп. Убогим же родильницам врачи, получающие жалованье, должны подавать помощь безденежно». Заможним пацієнтам дозволялося сплачувати більші суми, ніж ті, що визначалися для незаможних [11; 12].

Приватною практикою могли займатися не лише лікарі, а також допоміжний медичний персонал (повитухи, фельдшери та ін.), що мали законне право на здійснення медичної діяльності. Випускники російських вищих медичних навчальних закладів мали необмежене право займатися лікарською практикою. Особи з дипломами іноземних університетів допускалися до лікарської діяльності за дозволом Медичної ради після додаткових випробувань або на підставі висновку Медичної ради про наукову та практичну діяльності претендента. Обов'язковою умовою для іноземців було знання російської мови. Дантистам, окулістам та повитухам дозволялася обмежена практика відповідно до профілю і рівня їх професійної підготовки. Жінки-лікарі отримали право на приватну практику лише у 1895 р.

Якщо штатних медиків не вистачало, на приватних лікарів покладалися тимчасові обов'язки з виплатою відповідного жалування. Вони запрошувалися для проведення медичного огляду, судово-медичної експертизи, брали участь у заходах з ліквідації епідемій, працювали в призовних комісіях, були медичним резервом для армії.

Реальну кількість лікарів, які займалися приватною практикою у період до 1890 р., встановити неможливо. Медичним департаментом Міністерства внутрішніх справ у 1890 р. була здійснена перша спроба статистичного обліку, за відомостями якого з 12 274 лікарів країни приватну практику мали майже половина – 6 106. Наведені у цьому документі показники засвідчили, що попит на приватні медичні послуги у тих губерніях, де діяли земства, був в три рази менший. У повітових містах та сільській місцевості приватні лікарі становили лише 16 % від загальної кількості медиків [2]. Такі низькі показники безпосередньо пов'язані з можливістю для населення лікуватися в земських медичних установах відносно дешево або навіть безкоштовно.

Але при всьому цьому міська та земська медицина не могла забезпечити у повній мірі потреби населення, часто доводилося звертатися по кваліфіковану допомогу саме до приватних установ. Так, наприклад, у 1894 р. за винагороду у 300 руб. міська влада Маріуполя звернулася з проханням до товариства імператриці Марії надіслати окуліста.

Група окулістів об'їздила усі населені пункти повіту у 1895 р., а з 1902 р. за згодою з вищезгаданим товариством подібна група висилалася до Маріуполя щороку.

Основна інформація про діяльність приватних лікарів у Маріуполі на початку ХХ ст. вміщена на сторінках місцевої газети «Мариупольская жизнь» та різноманітних довідкових виданнях. З них можна дізнатися, що на 1908 р. у місті працювало щонайменше дві жінки-акушерки (одна з них спеціалізувалася на жіночих та дитячих хворобах), лікар-отоларинголог, хірургічно-гінекологічна клініка доктора Марконі.

Значною була чисельність стоматологів. Так, на 1910 р. у місті працювало щонайменш шість стоматологічних кабінетів та одна стоматологічна клініка доктора Штейнберга. З рекламних оголошень цих закладів можна дізнатися про вартість їх послуг:

- встановлення штучного зубу – від 1 руб. 50 коп.
- встановлення пломби – 75 коп.
- консультація – 50 коп.

У цей час у Маріуполі також працювали хіміко-бактеріологічний кабінет та лабораторія. Послуги масажу та перев'язки ран жителі міста могли отримати у приватному фельдшерському кабінеті. На 1916 р. у місті діяли 3 приватні та 3 відомчі медичні установи, значна кількість приватних фахівців [1; 4 – 9].

Серед вузькоспеціалізованих лікарів у Маріуполі значну кількість становили окулісти та лікарі, що лікували венеричні та сечостатеві хвороби. Послуги останніх користувалися особливим попитом, оскільки для Маріуполя на той час одною з гострих проблем була висока захворюваність населення сифілісом. Були серед приватних лікарів і ті, хто боровся з іншою розповсюдженою хворобою не лише ХІХ ст. – туберкульозом.

У досліджуваний період зміни торкнулися і самої мережі медичних закладів. Наприкінці ХІХ ст. значного розвитку набуло будівництво медичних установ на приватні кошти, де малозабезпечені хворі отримували безкоштовне лікування. Безкоштовну медичну допомогу для незаможних категорій населення надавали різноманітні громадські та благодійні організації, наприклад Червоний Хрест, Відомство установ імператриці Марії, а також численні міські товариства лікарів, які організовували безкоштовний амбулаторний прийом, швидку медичну допомогу та ін. За «Врачебным уставом» 1905 р. приватними визнавалися лікувальні заклади, які були засновані та знаходилися на забезпеченні різних станів суспільства, а також благодійними, навчальними та іншими товариствами та приватними особами [12].

Такі заклади наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. відкривалися і в Маріуполі. У 1911 р. за ініціативою організації Червоного Хреста у місті, як і в інших містах держави, була створена Ліга боротьби з туберкульозом та почали проводитися Дні білої квітки. До складу мариупольської Ліги увійшли найбільш заможні та впливові мешканці міста, наприклад – Давид Хараджаєв, який очолював міський комітет Червоного Хреста. Цього ж року на узбережжі Азовського моря було відкрито перший в місті протитуберкульозний санаторій, який діяв з травня по вересень. Там хворі отримували медикаментозне лікування і повноцінне харчування. Кошти на його утримання виділялися Д. Хараджаєвим і збиралися на благодійних святах білої квітки. 20 квітня по всьому місту стояли кіоски для збору коштів, прикрашені мереживом і саморобними ромашками з паперу або тканини. Кожен мариуполець міг пожертвувати для хворих хоч декілька копійок. Натомість йому дарували білу ромашку, зроблену добровольцями [3].

За ініціативою та за підтримки Д. Хараджаєва також були відкриті лазарети при заводах Нікополь-Мариупольського товариства і «Русский Провиданс», в роки Першої світової війни – лазарет Червоного Хреста, що діяв у приміщенні міського акцизного винного складу. Крім цих медичних закладів на 1910 – 1916 рр. у Маріуполі діяли хірургічна та гінекологічна лікарня, приватна лікарня фабрично-заводських дрібних підприємств, значна кількість приватних лікарів (стоматологів, гінекологів та ін.) та аптек (п'ять звичайних та одна сільська) [4].

Отже, протягом майже всього XIX ст. та початку XX ст. населення Маріуполя могло отримати кваліфіковану медичну допомогу лише у сфері приватної медицини. Певною мірою приватна практика була позитивним фактором у розвитку медичного обслуговування маріупольців, оскільки приватні лікарі мали високу компетентність та досвід в окремих професійних питаннях, яких не могли вирішити земські лікарі. Також вони обслуговували тих, кому не вистачало обмеженої допомоги земської та міської медицини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адрес-календарь «Весь Мариуполь и его уезд». – Мариуполь : Типография С.А. Копкина, 1910. 166 с.
2. Гребенщиков В.И. Опыт разработки результатов регистрации врачей в России. *Справочная книга для врачей*. Санкт-Петербург, 1890; Т. I. С. 103 – 143.
3. День «белого цветка». *Мариупольская жизнь*. 1912. 20 апреля.
4. Лечебные заведения. Адрес-календарь Екатеринославской губернии на 1916 год. Мариупольский уезд. URL : <http://old-mariupol.com.ua/adres-kalendar-na-1916-god—5/>
5. Мариупольская жизнь. 1906. 4 июля.
6. Мариупольская жизнь. 1908. 4 июля.
7. Мариупольская жизнь. 1910. 6 июля.
8. Мариупольская жизнь. 1912. 14 марта.
9. Мариупольская жизнь. 1915. 2 мая.
10. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1885 г. Издано проф. императ. училища правоведения, почет. чл. ун-та Св. Владимира Н.С. Таганцевым. Санкт-Петербург : Типография М.М.Стасюлевича, 1886. [4], 714 с. URL : <https://www.prlib.ru/item/459770>
11. Устав врачебный. *Свод законов Российской империи*. Т. 13. 1892. Санкт-Петербург : Кодификац. отд. при Гос. совете, [1892]. [2], 341 с. URL : <https://runivers.ru/bookreader/book388226/#page/1/mode/1up>
12. Устав врачебный, изд. 1905 г. и по прод. 1912 и 1913 г.г., и узаконения по врачебно-санитарной части, дополненные постатейными разъяснениями Сената и правительственных установлений, правилами и инструкциями / составил пров. Л. А. Колычев. Неофициальное издание. Петроград : Издание юридического книжного магазина В. П. Анисимова, [1915]. VIII, 660 с. URL : <https://www.prlib.ru/item/459875>

ЖІНОЧА СЕРЕДНЯ ОСВІТА У м. МАРІУПОЛІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX СТ.

А. С. Папац

Значення освіти важко переоцінити. Освітня галузь України останнім часом знаходиться у стані постійного реформування. Вивчення сфери середньої освіти також важливе для усвідомлення розвитку всієї системи освіти в Російській імперії та українських губерніях зокрема. За цих умов цілком зрозумілим є інтерес дослідників до питань історії становлення та розвитку освіти, а особливо жіночої. Ще зовсім у недавньому минулому жінкам в імперії отримати освіту було неможливо. Тільки після освітньої реформи 1864 р. це стало доступним для них. Важливо проаналізувати розвиток жіночої освіти, тому що історики більше уваги приділяли увагу чоловічим закладам освіти.

Метою даної статті є характеристика закладів жіночої середньої освіти, засновані у Маріуполі після проведення освітньої реформи 1864 р. Вивченням даної теми займалися місцеві історики та краєзнавці, відображенням їх діяльності стала колективна праця – «Мариуполь и его окрестности: взгляд из XXI века» (Р. Божко, Т. Булі, Н. Гашененко, Л. Кучугура, Р. Саенко та ін.).

У другій половині XIX ст. було зроблено значний крок у розвитку жіночої середньої освіти. Розпочинаючи підготовку шкільної реформи, уряд розумів, що поряд з закритими навчальними закладами, розрахованими, насамперед, на дітей привілейованих верств,

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ІСТОРИЧНИХ ДИСЦИПЛІН
ЦЕНТР БАЛТО-ЧОРНОМОРСЬКИХ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ НАН УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ АРХЕОЛОГІЇ НАН УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ КРАСЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ

УКРАЇНА У СВІТОВОМУ ІСТОРИЧНОМУ ПРОСТОРИ

**ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

24 КВІТНЯ 2020 р.

м. МАРІУПОЛЬ

ПІД ЗАГ. РЕД. К. В. БАЛАБАНОВА

МАРІУПОЛЬ
МДУ
2020

УДК 94(477)(063)
ББК 63.3(4Укр)я 431
У 45

Головний редактор: **К.В. Балабанов**, член-кореспондент АПН України, д.п.н., проф., ректор МДУ.

Головна редколегія: **О.П. Реєнт**, член-кореспондент НАН України, д.і.н., проф., заступник директора Інституту історії України НАН України; **В.Ф. Лисак**, д.і.н., професор кафедри МВ та ЗП, декан історичного факультету МДУ, **В.М. Коробка**, к.і.н., доцент кафедри історичних дисциплін; **С.С. Арабаджи**, к.і.н., доцент кафедри історичних дисциплін; **В.С. Волоніць**, к.і.н., доцент кафедри історичних дисциплін; **В.О. Забавін**, старший викладач кафедри історичних дисциплін; **Ю.В. Коробка**, к.і.н., доцент кафедри історичних дисциплін; **С.В. Новікова**, к.і.н., доцент кафедри історичних дисциплін; **Н.І. Романцова**, к.і.н., доцент кафедри філософії та соціології; **Н.Ф. Шипік**, к.і.н., доцент кафедри історичних дисциплін.

Відповідальний редактор: **В.М. Романцов** д.і.н., проф., завідувач кафедри історичних дисциплін.

*Затверджено на засіданні кафедри історичних дисциплін (протокол № 12 від 12.05.2020 р.).
Рекомендовано до друку вченою радою історичного факультету
Маріупольського державного університету (протокол № 8 від 20.05.2020 р.).*

УДК 94(477)(063) Україна у світовому історичному просторі: зб. матеріалів Всеукр.
ББК 63.3(4Укр)я наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 24 квітня 2020 р. / під заг. ред.
431 К. В. Балабанова. – Маріуполь: МДУ, 2020. – 148 с.
У45

У збірнику представлено наукові матеріали, що включені до програми Всеукраїнської науково-практичної конференції «Україна у світовому історичному просторі». В ньому висвітлюються різні аспекти української історії та культури як складової всесвітньої історії, актуальні проблеми міжнародних відносин.

Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів, магістрантів і всіх тих, хто цікавиться питаннями історії, культури, зовнішньої політики України, історичного краєзнавства, а також міжнародними відносинами нашого часу.

В сборнике представлены научные материалы, включенные в программу Всеукраинской научно-практической конференции «Украина в мировом историческом пространстве». В нем освещаются различные аспекты украинской истории и культуры как составляющей всемирной истории, актуальные проблемы международных отношений.

Для ученых, преподавателей, аспирантов, студентов, магистрантов и всех тех, кто интересуется вопросами истории, культуры, внешней политики Украины, исторического краеведения, а также международными отношениями современности.

The abstracts presents the scientific articles included in the proceedings of the All-Ukrainian research conference «Ukraine in world historical space». It highlights various aspects of the Ukrainian history as a part of the global history as well as the acute problems in Ukraine's foreign policy and foreign affairs.

The abstracts are meant for students, scientists, instructors and those seeking their masters' and scientific degrees as well as for those who really care for the contemporary Ukraine's history, culture, foreign policy, foreign affairs and country studies.

Маріупольський державний університет, 2020
© Історичний факультет, 2020